

Костянтин Харлампович

НАРИСИ З ІСТОРІЇ ГРЕЦЬКОЇ КОЛОНІЇ В НІЖИНІ (XVII– XVIII ст.)

НАРИС 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД, ПРОФЕСІЙНА РОЗБИВКА, СТАТИСТИЧНІ ДАНІ

§ 5. “Чищення ” братства від негреків

(...) *го купецтва, але за справкою Палати в Москві його немає; два брати Крементули й Золотарев довели свою грецьку породу. Про чужоземців-служників городничий представляє: 8 невідомо де, 1 вмер, а де його жінка – невідомо, 3 виїхали у Волощину, 1 відмовився позначити рід життя, 1 – хрещений турок Боловський, в обер-офіцерському чині, за прикажчика графа Разумовського в селі Веприках Гадяцького повіту (але Гадяцький нижній земський суд на запитання Палати відповів 29/II 1789 р., що його в Веприках немає).

Відомості, зібрані городничим, почасти на підставі магістратських звісток, показують, що зв'язок з магістратом був настільки німецький і не сталий, що магістрат не знав про місце перебування більш як 30-ти членів грецької громади та їх сімей: люди виїжджали, не доповідаючи, куди саме їдуть, і не вимагаючи навіть паспортів, і, можливо, що сама Казенна палата примусила інших з них навіть втікти, щоб не підпасти під оклад...

Після нового рішення Сенату городничий пропонував 21/V 1790 р. Грецькому магістрату зібрати за відомістю свідoctва про грецьку породу волохів, болгар, персів і турок, щоб їх затвердили ніжинські греки-старожильці. Такі свідoctва й почати поступати. Яков Станенко, з діда й батька грек з Яніни, але батько одного часу торгував у Валахії, тому і його, Якова, почали називати волохом. Дід і батько Смирницького – греки зі Смирни, але батько торгував у

---

* Початок роботи (§ § 1-4) втрачені (прим. упорядника)

волоському місті Фокшанах, чому і одержав назву волоського купця. Ботаров, родом з фракійської провінції, сам, після смерті батька, торгував у Волощині, чому його й назвали в Ніжині, коли він привіз волоські вина, волохом. З тієї причини тут охрестили волохом Федора Згуру, що його кілька років тому вивезли ніжинські купці. По суті такі ж показання й інших прохачів. Батько Михайла Персіянина, грек з Македонії, був перейменований в перса, бо їздив за торговельними справами в Персію. А Олександрю Караманлею, полоненому “турку”, ніжинські купці відкрили, що він грецької породи, чому він і охрестився.

На підставі всіх таких показань Грецький магістрат 11/VII визнав спражніми греками 9 “волохів”, 2 “персів” і 3 “турків”, а також удів трьох вмерлих осіб. Ухвалено послати свідоцтва всіх реабілітованих в Казенну Палату з підкресленням, що підписи на них належать ніжинським купцям, переважно старожильцям, людям вірогідним. “А по законамъ греческимъ, утвержденнымъ жалованными грамотами всероссийскихъ монарховъ, установлено, что при двухъ или трехъ свидетеляхъ всякъ глаголь приемлется. Таковы засвидетельствования во всей Греции не только в патріаршескихъ судахъ, но и во всякихъ подобныхъ случаяхъ, только бы свидетели были люди известные и добропорядочного поведения, совершенно приемлются законнымъ удостоверениемъ и доказательствомъ”. Крім того й суд грецького братства при відкритті 4/XI 1785 р. Грецького магістрату запевнив, що волохи, болгари і інші люди “почитаются суще греками”. Тому й Грецький магістрат гадає, що всі вони “по предкамъ своимъ прямо есть породы греческой ”, чому й прохав Казенну Палату залишити їх по-давньому в грецькій громаді.

Між тим висвітлюлося становище й інших сумнівних “греків”. Як. Ястребів поїхав до Чернігова, щоби там в “Комісії о разборе дворянства” доводити своє й брата шляхетство. Поляк Мощевський записався в ніжинські міщани, а два татарина, що служили у Д.Кромиди “по срочнымъ плакатнымъ покормежнымъ”, вирядилися в касимівський повіт до свого поміщика. Волох Афанас’єв втік, а решта волохів, болгар та інших ще не повернулися. Про це магістрат

повідомив 12/VII городничого Ракушку-Романовського і намісницьке правління.

Намісницьке правління відгукнулось тільки 4/III р. 1791 вимогою підтвердити присягою свідoctва вірогідних греків, бо за законами, надрукованими при “Военномъ Артикуле” (ч. II, гл. 3 та 7) показання свідків, хоч би якої високої достойності, навіть архієпископа, повинні бути затверджені присягою. Щодо решти безвісно зниклих, то Правління вирішило саме зібрати довідки через намісницькі правління, нижні земські суди та городництва.

Але нова вимога Правління видалася ніжинським грекам неприйнятною, бо вона ставила їх у важке становище. За їх новою заявою, дехто зі свідків виїхали в різні далекі місця, інші “по глибокої старости летъ своихъ давно уже умерли”, решта відмовляється присягати, “извиняясь темъ, что во всей Греции нигде в таковыхъ случаяхъ подъ присягой свидетельства не взимаются, а даются по самой истине за однимъ утверждениемъ подписью своею подобно какъ и в Россіи доказываютъ даже и по дворянству породу свою свидетельскимъ подписомъ дворянъ, безъ всякого утверждения оной своей присягой”. А присяга вимагається від свідків тільки тоді, коли це потрібно, “по делу челобитному”. Прохачі пропонували скласти присягу самі замість свідків. Бо “по законамъ во всякихъ случаяхъ совершеннымъ доводомъ приемлется и собственная присяга той особы, которая имеетъ это дело”.

Грецький магістрат приєднався до цієї пропозиції, бо дійсно два свідки вмерли, багато інших відсутні, і 28/III про це повідомив Намісницьке управління. 29/IV Казенна Палата того правління відповіла, що вона задовольняється такою присягою, тільки бажала, щоб їй надіслали роту (цебто форму або текст присяги). 14/V в Ніжині склали присягу 13 чоловіків, 2 вдови вмерлих і жона одного, що відлучився до Петербургу. В наступні місяці довело свою “греческую породу” присягою ще кілька чоловіків. Крім того інші доводили своє право на приналежність до грецької громади іншим способом. Так, року 1794 було виключено з ніжинських міщан Ів. Коломбаренка, грека, що за ревізією 1792 р. був записаний зовсім неправильно в податний стан¹. Р. 1795, у зв'язку з новою ревізією присягою запевнили своє “греческое званіє” ще кілька людей, в тому

числі Як. Ястребов, якому не пощастило довести у Чернігові своє шляхетське звання. Але ця процедура продовжувалась і потім. Р. 1799 “волох” Ігнат Волошин доводив, щоб його признано за грека, чого він раніш не зробив за відсутністю в Ніжині (перебував при купцях в Херсоні і в інших місцях), а потім за хворобою, Другий прохач Семен Щербаков представив посвідчення трьох ніжинських греків. Коли ж вони відмовились скласти присягу, допоміг батько Семена Петро, що присягою запевнив свою грецьку породу. В ревізії 1782, 1795 років він не ввійшов, бо жив тоді в с. Змеях Чернігівського повіту².

Таким чином задумане рр. 1783-1785 з мотивів фінансових чищення грецького братства своєї мети майже не дійшло: із людей, що досі вважалися за волохів, болгар, персів, турків, не багатьох вдалося зловити в сіті оподаткування. Одні вмерли, інші повернулися на батьківщину, треті зайшли безвісті, нарешті чимало запевнили свою грецьку породу і зберегли засвоєні грецькому братству права. Але р. 1786 Грецький магістрат міг приймати в грецьку громаду самих тільки безсумнівних греків³.

Важко сказати, скільки всього людей з членів грецького братства було записано в податковий стан, але без сумніву, в зв'язок з голосною історією з оподаткуванням треба поставити такий факт, що грек, помилково записаний в міщани, повертав собі свої права. Так сталося з коропським греком Дм. Гвоздиковим, який був записаний в міщани, але визволився. Мабуть, через те, він і прохав прийняти його в ніжинську грецьку громаду⁴.

Нарешті, вважаю за потрібне остаточно розвіяти непорозуміння, що висловлюється в літературі про греків, а саме про українців у складі грецької громади. Ще Сторожевський писав: “Туземцы, успевшие примкнуть къ обществу (греческому), часто сохраняли свои малороссійскіе, польскіе или русскіе фамилии”⁵.

Справа про чищення грецької громади від негрецьких елементів, про українців взагалі не згадує. Раніше ми бачили, що українців у братстві було дуже мало, ледве чи не Галюнки тільки. До 1782 р. з дядька і чотирьох небожей остався тільки один, і той, мабуть, зовсім огречився. У відомості 1782 р. знаходяться люде з

українськими прізвищами: Миколаєнко, Помилуйко, Колумбаренко, але два перших волохи, а третій грек. Про це тут виразно сказано.

§ 6. Ревізія 1795 року

Ревізія 1795 р. цікава й сама по собі, й через те, що порівняння її відомості з такою ж р. 1782 *показує, які зміни сталися протягом 13-ти років у складі грецької громади внаслідок природнього руху населення та механічного, здебільшого припливу нових членів і вихода старих⁶.

За ці 13 років вмерло 160 чол. (54 – голови сімей, 27 – їх дружини, 39 дітей, 40 інших родичів). Родилося 127 чоловік. Таким чином підтверджується наше спостереження, що у греків вмирало більше, ніж народилося. Цього факта не можна пояснити⁷. Вийшло заміж гречанок та дівчат інших націй, батьки яких в більшості підтвердили свою грецьку породу, 90. Але в громаді зосталася їх менша частина: за греків вийшло 36, та й то 2 за чужоземських, 2 за греків з інших міст. З руськими одружилися 26, переважно з військовими та купцями з різних міст, в тому числі з Москви. За українців (чиновників, військових, купців, ніжинських міщан і козаків) вийшло 26, 2 – за осіб невідомої національності (одна в Кременчуг, друга за лікаря в Харківському намісництві). З грецької громади вибували не тільки ті гречанки, що виходили не за греків в інші міста, але і в самому Ніжині. Коли вдова грека Фед. Зафлорієва вийшла заміж за прапорщика Полікарпова, Грецький магістрат зробив спробу позбавити її навіть опекунства над власними дітьми від першого чоловіка, проти його духівниці, і виселити з його дому. Проте за її вступився губерніяльний магістрат⁸.

Одружилося греків 37, з них 16 з гречанками, 10 з українками (в тому числі з ніжинськими козачками), 8 з руськими (один з дівчиною з Москви), 3 з чужоземками (з доньками “иностранный италянца”, француза і, здається, німця). В усякому разі жінки греків збільшували собою і дітьми “греческое братство”.

---

* В оригіналі – 1795 рік (Примітка упорядника)

Все ж смерті переважували прибуток від природнього руху, і громада потроху вимирала би, коли б не було припливу зі сторони нових членів. Після чищення громади від негрецьких елементів Грецький магістрат приймав до громади таким чином: прохач – “иностранний грек”, який тільки що прибув до Ніжина, чи давно тут перебував, часто при найближчих родичах, “ніжинських жителях”, подавав у Грецький магістрат заяву про своє бажання прийняти російське підданство (це безумовно!) і вступити під відомство грецької громади. При цьому він представляв посвідчення 3-7, навіть 9 греків, переважно ніжинських, а іноді з інших міст (із Санкт-Петербурга одного разу), що такий-то дійсно чужоземський грек і доброї поведінки. Іноді прохачі покликались на те, що вони особисто відомі “присутствующим” в магістраті. Одного разу прохач приложив писану згоду на свій вступ до ніжинської громади від свого батька, що перебував за кордоном⁹. Часом приєднували до прохань посвідчення городничих чи магістратів ніжинських, або інших міст, де перед тим перебували, що вони ні до якого стану не приписані і не оподатковані. Наприкінці ж 90-х років прохач до того зобов’язувався протягом року набути в Ніжині осілості, або вносив заставу в сумі 50-300 карб. з дозволом передати їх у власність грецької церкви, коли зобов’язання не буде виконано. Замість грошей називали інколи поручників, які від себе підписувалися, що дім набудуть або гроші внесуть, а коли такої-то виїде у справах з Ніжина, – будуть платити за нього громадські податки¹⁰.

Одержавши прохання з посвідченнями і зобов’язаннями, магістрат негайно ухвалював: такого-то прийняти до громади і привести до присяги, що й виконувалося в присутності представника іншого уряду. Тут же прийнятому давали “атестат” – посвідчення про його членство. Був і такий випадок. Ніжинський грек Микола Манцов прохав видати новий паспорт своєму швагеру, що перебував у Москві. Хоч в старому паспорті його позначено як чужоземського грека, але, – аргументував Манцов, – його треба включити в грецьку громаду, бо він одружився з моєю сестрою і має осілість в Ніжині. І магістрат згодився. Іноді прохачі за невідомістю адресувалися за своїми заявами то до генерал-губернатора Малоросійського, то до Чернігівської Казенної Палати, то до

Ніжинського городничого. Тоді такі заяви надсилалися до Грецького магістрату, який і приймав прохача в свою громаду і в російське підданство¹¹.

Я знаю тільки один випадок відмови магістрату від прийому прохача, та й то умовної. Р. 1800 Христодул Іванов надіслав з Яс у Ніжин греку Еліату уповноваження клопотатися за його крамом в громаду, причому, не маючи можливості приїхати в Росію, [він] заявив про своє бажання в канцелярію Російського генерального консула. Останній від себе написав в Грецький магістрат, причому згадав, що “вірнопідданічеську” присягу Іванов, за його запевненням, виконав у Ясах при вступі на престіл імп. Павла. Грецький магістрат проте відхилив заяву Іванова. По-перше, “въ греческом нежинскомъ обществе съ давнихъ еще временъ учинено постановленіе, чтобы всякъ выезжающій с заграницы (и) желающій записаться съ иностранцевъ въ число нежинскихъ грековъ непременно предпринималъ въ городе Нежине собственную свою оседлость, ” внаслідок чого височайшим указом 10/III 1775 р. “всемиловестейше дозволено темъ только грекамъ производить купеческую комерцію и пользоваться всеми преимуществами, кои состоятъ в вечномъ російском подданстве и живутъ в Нежине домами, и в верности императорскому всеросійскому престолу учинили присягу. ” А він, Іванов, нерухомості в Ніжині не має та й присяги в присутності тамтешнього (цебто Грецького) магістрату не виконав. А щодо присяги, яку він буцім-то склав у Ясах, то ані він, ані генеральний консул посвідчення не представили. ”Хотя и подлинно имъ, Ивановымъ, помянутая присяга учинена, но она выполнена имъ не по доброму желанию, а во исполнение высочайшего указа, и не по таковой форме, какъ выполняютъ ее переселяющіеся съ иностранцевъ в російское подданство”. Ще одну перешкоду магістрат побачив у відсутності посвідчення про добру поведінку Іванова. Проте магістрат обіцяв прийняти його, коли він з’явиться в Ніжині, набуде осідлості і виконає присягу¹².

Все це, розуміється, крутість. Не можна ж думати, що в Ясах руський царський указ міг примусити підданого чужої держави присягати царю. Потім, в указі 1775 р. зовсім не згадується про обов’язковість для греків-російських підданих набувати власні дома.

Те правда, що Грецький магістрат ухвалив, щоб нові члени грецької громади набували осілість в Ніжині, коли її не мають в інших містах Росії, але навряд це зроблено “съ давнихъ еще временъ”: перші згадки про це ми зустрічаємо тільки в заявах рр. 1798-1799. Нарешті, щодо присяги, то р. 1801 од неї був звільнений при прийомі в російське підданство Кирижжев (?),* бо він показав, що того ж таки року склав її в місті Козирі, де тоді перебував¹³.

Паралельно зі вступом в грецьку громаду нових членів відбувалось і зменшення її за рахунок вибулих. Куди і скільки поділося за 1782-1795 рр., ми підраховали за відомостями. Більше за все таких, що поділися невідомо де, – 54 чол. Вернулися на батьківщину сім'я греків з 5 душ і 1 волошка. Записалося в купецтво (московське, київське, пирятинське) 3 сім'ї з 17 душ¹⁴. Вступили на військову службу, як в козацьку, так і загальноармейську 11¹⁵, на штатську – 4 (один служив у Сенаті). Перейшли в дворянство 3 і вийшли в обер-офіцерські чини 9, що теж давало дворянство. Дворянства доходили і через службу і скінчення особливих шкіл. ”Съ таковыхъ же греческихъ фамилий, – читаємо в одній справі, – определяющіеся въ учрежденный в С.-Петербурге Греческій корпус греческіе дети выпускаются оттоль въ обер-офіцерскіе благородные чины”¹⁶. Потім такі ж права давало Московське комерційне училище¹⁷. Проте інші з'являлися в Росію з дворянським званням. Зі справи 1790 р. про розбір дворянства, ми бачимо, що Георгій Ст. Кроміда, який подався у відставку з чином титулярного радника і чекав від Сенату “подвышения въ чине”, походив з “благородной греческой фамилии”¹⁸. Але нам відомий і “австрійскаго владения”, чи теж саме – “Римской імперії дворянинъ – грек нежинский житель Павелъ Элиать”¹⁹. Сторожевський з'ясовує, що він “пожалован этим достоинством” від Австрійського уряду за вивіз з Австрії величезної кількості кіс і поширення залізобудівної промисловості²⁰. Мабуть тому, що це звання було почесне, Еліат міг zostаватися і в грецькій громаді. Проте, zostався там і російський дворянин Мих. Венеціанов²¹.

За відомістю 1795 р., за попередні роки вийшов один грек в ченці²². Проте треба зауважити, що ніжинські греки не цуралися ні

---

* нерозбірливо (Примітка упорядника)

чернецтва, ні духовного звання. Ми вже познайомилися з Петром Тернавським, що “судьбою Божією” одружився з дочкою Площанського священника Романа Турка, у якого перебував 10 років і р.1782 шукав при тій же церкві посади дяка. Його ж брат Григорій був за секретаря Смоленської духовної консисторії²³. Ще раніш ми зустріли при Успенській церкві священника Іоанна Галацова, грека, що вмер од пощесті 1771 р.²⁴.

Підсумувати нам самим цифри втрат і прибутку членів у ніжинській грецькій громаді не можливо, бо у заявах про прийом майже ніколи не згадується число сімейних, а потім не за всі роки збереглися і самі справи. Тому прийдеться взяти підсумки ревізійної книги 1795 р., хоча вони якісь сумнівні²⁵.

Для більшої ж ясності переставляємо рядки. “По последней ревизии (1782 г.) написано: муж. пола – 471, жен. – 415²⁶ После ревизии вступило и родилось: 204 – 175. Ныне (31/VIII 1795 г.) налицо 538 – 439. И цей підсумок не ясний: треба б 435 чол. і 320 жінок...) Між 31/V і 23/X прибуло 15 – 11.

Таким чином, за підрахунками Грецького магістрату, наприкінці 1795 р. в громаді було 593 чол. і 450 жінок “греческой породы”. Це, повторюю, самі “ніжинські жителі”, греки осілі, що склали присягу на “вірнопідданство” та набули в більшості нерухомість. Але багато їх за торговими справами перебували довгі часи і в інших містах та селах, де служили чи вели своє господарство.

§ 7. Роки 1795 – 1801

Ревізії 1782 і 1795 рр., на жаль, не називають імен і не дають навіть числа “иностранных грековъ”, що тоді перебували в місті, як то зробили переписи 1711 та 1769 рр. Між тим, є підстави гадати, що їх було немало. Переглядаючи списки осіб, кому в 90-х роках, а також у 1800-1802 видавалися закордонні пашпорти, ми помітили, що в першій більшості це чужоземні греки, що або самі виїздили за кордон у своїх справах, або їх посилали, як своїх прикажчиків, греки – ніжинські жителі. Навіть коли прикажчиками у тих були родичі – брати, сини чи небожі, все ж таки переважно це були

чужоземські греки. Ось маленька табличка із зазначенням, хто для кого вимагає паспорт:

Хто	Кому	1786	1797
греки Ніжинські	– прикажчикам іностраним грекам	8	40
греки Ніжинські	ніжинським грекам	2	5
греки Ніжинські	руським і українцям	1	9
греки Ніжинські	самим собі	12	–
греки Інострани	самим собі	97 ²⁷	3
греки Інострани	– прикажчикам іностраним грекам	1	1

Щорічно в грецьку громаду вступало не більше 10 чоловік (1786 р. – 5 ч., 1792 – 8, 1793 – 2, 1793 – 9 ч.). Але р. 1799 цифра значно побільшала – до 27 чол. Вступали звичайно “иностранные греки”. Але р. 1799 мав місце дивний випадок. Під відомство Грецького магістрату і в російське підданство побажав ввійти московський купець Євстратій Деларов, що вступив у те купецтво в січні 1796 р. з капіталом в 8100 карб. Він прислав посвідчення про свою грецьку породу. Грецький магістрат через Малоросійське губернське правління запитав Москву, і та згодилась звільнити Деларова з купецтва з родиною і з алеутською дівчиною, що охрещена з ім’ям Марії і була “кормилицей” (Грецький магістрат переводив її в “воспитанницю”). Тоді ухвалено було прийняти його і в громаду, і в підданство²⁸. Цікаво, що Деларов був московським купцем, хоч і не став таким чином російським підданим. “Алеутской породы девка” не випадково фігурує в справі. Потім виявилось, що Деларов мав близьке відношення до Російсько-американської

компанії. 25/V 1802 р. Головне правління компанії повідомило Грецький магістрат, що директор Правління, ніжинський грек Євстратій Деларов, подвідомчий магістрату, одержав з іншими купцями височайші надання – звання Комерції радника²⁹.

З тих, що увійшли до грецької громади р. 1800³⁰, звертає на себе увагу С.-Петербурзький купець 2-ої гільдії Кипуро, який для того мусив покинути купецтво і внести в казну трьохрічний податок. Його грецьку породу і добру поведінку посвідчили 9 петербуржців на чолі з камер-фур'ером Зорою, два підписалися по-грецьки, один – по-французьки. Другий прийнятий Степ. Кризцов з Херсона, де він за ревізіями 1782 і 1795 рр. був записаний в купецьке і міщанське звання³¹.

Року 1801 в грецьку громаду вступили 13 греків і вдова грека Ів. Турнавіота з двома синами. В числі чотирьох свідків, що запевнювали грецьку породу вмерлого чоловіка Єлизавети Турнавіот, був її дядько, ігумен Батуринського Крупицького монастиря – Теодосій Турнавіот³².

Ніжинському Грецькому магістрату вільно було приймати, кого він хотів, звичайно, при певних умовах, але потім він мабуть сам обмежив своє право. Коли височайшим указом на ім'я Херсонського військового губернатора Дюка де-Рішельє з 3/IV р. 1806, п.6, наказано було грецьким і вірменським магістратам приймати турецьких підданих у свою громаду з відома місцевого губерніяльного начальства, ніжинський Грецький магістрат знайшов, що й він підлягає цьому указу. Тому він звернувся за дозволом на прийом Апостоля Анастасієва (20/X) до Чернігівського губернатора зі своєю думкою, що його можна прийняти зі звільненням “отъ всякихъ податей и личныхъ службъ”. Губернське правління дало такий дозвіл³³.

Щодо виходу з громади, то на 1798-1799 рр. припадають кілька спроб вступити у військове звання. 6/IX 1798 р. городничий прислав в магістрат “для поступления по законамъ” грека Дм. Іванова “за шалости и бродяжничество”. Через тиждень він подав заяву вступити у військо, бо в нього нема ані осілості, ані промислу ніякого, притому ж він вільна людина грецької породи. Магістрат ухвалив одіслати його знов до городничого, щоб він виправив його

куди слід для віддачі у військову службу. Р. 1799 Малоросійське правління запитало Грецький магістрат про грека Ів. Шпаку, що хотів вступити у казаки Війська Донського. Тоді ж грек Аким Харциз Марков згодився йти в рекрути за козаків Прохорівської волості. Грецький магістрат, що його запитував губернатор, не знайшов перешкоди. А коли Дм. Маценко хотів вступити у військо, магістрат відмовився, бо його у Конотопі покарано батогами за крадіжку³⁴.

1801-й рік, коли імператор Олександр I дав ще раз, і тепер вже останнє, загальне підтвердження прав грецької громади, чомусь позначився виходом з неї кількох членів. В дійсності, сам вихід фактично відбувся раніш, а тепер він був оформлений шляхом зарахування в купецтво або міщанство інших міст, на що була потрібна згода Грецького магістрату. І коли московське міське правління зарахувало в міщанство “ніжинського грека” Василя Корсакова, а потім вже звернулося до ніжинського Грецького магістрату, то останній, маючи на увазу порушення закону 20/X 1782 р., звернув на це увагу правління. Проте, щодо Корсакова, то він відповів, що його нема по ревізіях 1782 і 1795 рр. і невідомо, чи грек він.

В тому ж році, забажали увійти в Одеське купецтво “иностранные греки” Ів. Лагутка і Петро Корсуков, і Одеський магістрат звернувся до ніжинського Грецького із запитанням, чи нема “законопрепятствующих причинь”. Відповідь була така: Корсукова нема в ревізіях рр. 1782, 1795, але коли він дійсно грек, то за височайшими грамотами підлягає Грецькому магістрату, який перешкоди не робить для вступу його в Одеське купецтво. Щодо Лагутки, то він “ніжинський грек”, до того ж він завинив різним особам чималу суму грошей. 14/I 1791 року він одержав від кредиторів відстрочку платежів на сім років. Але досі невідомо, щоб він кому заплатив борги і навпаки, від декого поступають вимоги. Тоді Одеський магістрат, у якого Лагутка мабуть мав ласку, написав у Ніжин, що кредитори нехай шукають на Лагутці в Одесі, коли мають належні документи, притом взявши відповідний указ від Новоросійського губерніяльного правління. Замість цього Грецький магістрат домігся від того правління вислання Лагутки в Ніжин “для разделки” тут з кредиторами. Але це було тільки на папері. Ще

р. 1802 одеський обер-поліцеймейстер відмовлявся вислати Лагутку, бо він виконував маклерську посаду, причому був винний декотрим з одеських громадян³⁵.

Іноді ніжинські греки зараховувалися в інший стан тільки на певний термін. Р. 1794-5 Грецький магістрат згодився на прирахування грека Пантелея Суданлея “в гостинное купечество” в Сумах на три роки, коли він заплатить недоїмку в 24 карб. за р. 1783 і 1784³⁶. В тих же Сумах в. 1801 забажав зарахуватись на три роки в “иностранні гості” грек Христ. Діам. Іванов з капіталом 2005 карб. Запитаний про згоду Грецький магістрат не знайшов перешкоди до зарахування в “Сумское гостинное купечество” Іванова, що перебував під його юрисдикцією з 1797 р. А в тому ж році в Сумах таки виключили зі звання “иностранних гостей” і з окладних книг Ніжинського грека Ів. Скирьякова, згідно з його бажанням³⁷.

В цьому відношенні цікава справа грека Петра Цимбалія, що вступив в російське підданство і в Ніжині обзавівся “домовством”. Р. 1790 він записався в ніжинське першогольдійське купецтво з об’явленого капіталу 10 тис. карб. строком на 10 років. Належні відсотки він платив до р. 1800. Коли ж перестав платити через збитки в торгівлі і банкрутства, то городовий магістрат перевів його в міщане на податковий оклад. Повірений Цимбалія двор. Степанов подав у Казенну Палату заяву, що його віродавця зарахували в міщане “ненадлежаще”: він вступив був в міщане тільки на 10 років і цей термін минув. Перебуваючи ж у Ніжині греки, не виключаючи і іноземних, що приїзять для торгівлі, за силою грамоти 1/1X 1785 р. звільнені від податків, тощо. Тому Степанов вважав, що Цимбалій повинен користуватися ціми пільгами. І Малоросійська Казенна Палата дійсно звільнила його на початку 1801 року від міщанського окладу³⁸.

Мотиви, за якими виїжджали греки з ніжинської громади, були різні. Переважно це були торгові інтереси, пов’язані з тим чим іншим містом. Найбільш видно греків з Московського купецтва³⁹. Але переходять і в невеликі міста. Р. 1802 два греки записалися в Звенігородське купецтво, р. 1804 два зарахувались “въ гостинное города Кременчуга купецтво”. Але наприкінці XVIII ст. і на початку XIX ми не багато зустрічаємо ніжинських греків, що переходили б у

портові чорноморські міста. Знаємо під роком 1801 Ів. Стурчева, що з Таганрога висловив бажання зарахуватися “здешнього греческого громадянства в мешчанское званіє”. На запитання тамтешнього грецького магістрата ніжинський Грецький відповів згодою⁴⁰.

Підкреслюю цей факт тому, що деякі історики на кінець XVIII століття відносять початок занепаду грецької громади в Ніжині і ставлять його в зв'язок з набуттям Росією чорноморських портів і переходом туди багатьох греків з Ніжина. Що писав з цього приводу Плохинський ми вже бачили (у Вступі). Раніш його Сторожевський висловився: ”До царствования Екатерины и въ теченіи оногo былъ золотой векъ Нежинской греческой корпораціи. Съ XIX столетіемъ мало-по-малу начинаетъ падать торговое зачение Нежина, а вместе съ ним и вліяніе грековъ. Торговля не представляла уже техъ огромныхъ выгодъ и удобствъ, какъ прежде, – съ одной стороны войны, потрясшія благосостояніе края и разорившія народ, съ другой ослабленіе связей съ Греціей заставили многихъ грековъ или прекратить торговлю, или огромные капиталы изъять изъ оборотов и обратитъ деятельность торговую в другую сторону. Такъ, нежинские греки Мурайтъ и Элиатисъ завели сношеніе с Австріей и изъ Штейфмарка вывозили огромное количество косъ и другихъ железныхъ изделий... Кроме того уже мало было значительныхъ деятелей торговыхъ в Нежине и многіе греки начали отставать отъ заграничной торговли, заменивъ ее мелочію”⁴¹.

Тут велике незнання історії. Війни велися з Хмельницького до Катерини II, і греки процвітали. Косами австрійськими греки торгували і раніше, – перша звістка про це у Плохинського з р. 1751. А р. 1762 грек Мурайт привіз 150000 кіс⁴². Раніше почалася і роздрібна торгівля греків, –на це скаржився міський магістрат ще 1767 р.⁴³. Правда те, що греки “мало-по-малу начали оставлять Нежинъ и искать больше простора (более удобныхъ местъ для своей деятельности)”. Почалося це теж ще за Катерини II, а більш помітний розмір прийняло десь в 30-х роках XIX ст., бо за царя Олександра продовжувався приплив нових членів,⁴⁴ а вихід не носив ще стихійного характеру. Тому навіть р. 1858 в грецькій Ніжинській громаді рахувалося 987 чол. і 804 жінок, але наявних було тільки 106 чол. і 95 жін. Вся біда була в тому, що відбувався, і навіть посилено,

фактичний вихід з Ніжина, а на паперах здавалося, що все гаразд і все застається по-давньому... А між тим ще за 4 роки перед тим наявних греків у Ніжині було 374⁴⁵.

Але кінець кінцем, це питання, коли саме почався занепад торговельного значіння грецької ніжинської громади, можливо розв'язати не отими статистичними даними, а порівнянням щорічних оборотів ніжинських греків. Тоді може відкриється, що початкову дату треба значно пересунути. Колись відносили її на половину XVIII ст.⁴⁶.

Ми знаємо низку південних міст, що наприкінці XVIII ст. почали наповнюватися греками, яких російський уряд або заохочував різними пільгами до поселення, або нагороджував за вірну службу Росії, як тих, що служили в руській флоті під проводом гр. Орлова. Це Керчь і Єнікале (1775), де р. 1794 було купців 88 і міщан 206⁴⁷, Маріуполь (1779) де потім налічувалось до 10 тис. чоловік⁴⁸, Феодосія, де р. 1794 дозволено грекам заснувати вільний порт на зразок Трієста⁴⁹, Таганрог, де був грецький магістрат, Одеса, де 1795 р. налічувалось 200-300 греків та ін. і наказувалось будувати для них і нових іммігрантів камениці⁵⁰. Але якраз тут видно, звідкіля ці іммігранти. [...]*

ПРИМІТКИ

¹ Справа № 2785

² Справа 1799 р. з різними указами, лл 26 і 29

³ Проте під р. 1834 зустрічаємо справу “О причисленіи въ греческое общество детей умершаго болгарина Георгія Думболі сына Стояна и дочери Ламбрины” (№ 543)

⁴ Вхідна книга грецького магістрату за р. 1789, 18/IX

⁵ Сторожевский. Нежинские греки (1863), с. 14

⁶ Її результати в тій же книзі № 2215 “Ревизскія ведомости 1782 и 1795 годовъ”

⁷ Сказати, що ніжинський клімат був шкідливий, не можна: греки тут доживали до глибокої старості. Серед вмерших за рр. 1731-1791 ми

---

* Останні дві сторінки рукопису під номерами 100 та 101, зазначені автором, втрачені. (Примітка упорядника)

- нараховували 31, що дожили до 80 літ, 8 – до 85-87, 9 – до 90, 5 – до 100, 1 – до 108 і 1 – до 111 літ.
- ⁸ Вхідна книга за р. 1789, 19/XI, № 2260
- ⁹ Справа 1801 р. № 1442. Батько Панторієв, а син вже Пуговкин.
- ¹⁰ Р. 1798 прийнято в члени 9 чоловік. З них 6 внесли заставу (150 – 300 карб), 1 купив дім одразу, 1 заторгував і 1 представив поручника.
- ¹¹ Справи 1800 і 1801 р., №№1422, 2030, 2041
- ¹² Окремий документ 1800 р. без числа
- ¹³ Справа № 1442. Цікаво, що він був син ніжинського грека, мав у Ніжині дядька і все ж не ввійшов до ревізій 1782 і 1795 років.
- ¹⁴ В ревізії 1795 року не згадується ще один ніжинський грек Аф. Антонов, що р. 1791 вступив у Харківські купці 3 гільдії (справа 1791 р. № 2754). Проте його нема і в ревізії 1782 р. Серед московського купецтва ми зустрічаємо ніжинських греків і до ревізії 1782 р., наприклад Вас. Зелязу (справа 1782 р., № 2500).
- ¹⁵ Грекам сюди дорога була відкрита ще раніше, коли і не згадувати навіть полковника Дмитрашки Райча (XVII ст.) В другій половині XVIII ст. знаємо полковника армейської служби Ів. Тернавіота, підполковника Петра Пелопопова, сина індукторова (Чернигов. губ. ведомости, 1886, № 88 – лист Марії Нарішкіної), капітана Вас. Комбурля (що у р. 1738 володів у Ніжині 19 кріпаками). (Труды Чернигов. арх. ком., IV. 183). З козаків згадаємо бунчукового товариша Юрія Протченкова, що р. 1777 запевнили грецький підпис патріарха Серафима (Справа № 2434)
- ¹⁶ Справа 1791 р., № 2750
- ¹⁷ Справа 1802 р., № 1401
- ¹⁸ Справа 1790 р., без числа, лл. 84-85
- ¹⁹ Протокольна вхідна книга 1796 р., ст. 263, окремий документ, р. 1799.
- ²⁰ Сторожевский. Нежинские греки, с. 15
- ²¹ Справа 1792 р., № 2804.
- ²² Перед тим два греки були за настоятелів Ніжинського Благовіщенського монастиря. Один Варлаам (1775 – 1776 рр.), невідомо звідкіль, а другий – Дорофей Возмуло (1776 – 1787), не з ніжинських греків. Перед тим він був за капелана російської посольської церкви в Константинополі (1759 – 1765), а потім у Варшаві (1768– 1774). В Ніжині після нього зостався Возмуловський сад у 4 десятини (Черниг. губ. вед., 1858, 385–386; Черниг. епарх. вед., 1861,355).
- ²³ Справа 1782 р. № 2893.

-
- ²⁴ Справа 1773 р., але небіж його, Ів. Галацов, – міщанин.
- ²⁵ Але не зовсім точні і дані її. Про Іллю Горбатого сказано тільки, що він одружився. Між тим є справа 1792 р. № 2767 про перехід його в м. Харків
- ²⁶ Ці цифри не збігаються з відомстю 1782 р., де знаходимо 445 чол. і 408 жін, коли ж додати 12 чол. і 8 жін., що вступили в братство між 10/VIII і 15/X, то 457 чол. і 415 жін. Треба, проте, думати, що цифри 471 і 415 більш точні, бо вони є наслідок всяких перевірок даних ревізії 1782 р.
- ²⁷ Дехто прохав тут же для 2-3 прикажчиків, а багато і для служників, теж чужоземських греків.
- ²⁸ Укази 1799 р. – окремий документ
- ²⁹ Протокольна книга 1812 р., № 1415
- ³⁰ Ввійшло 7 чол. і одна сім'я вмерлого капрала Сербського гусарського полку Тимофія Іванова (вмер 1792 р.) – матір і два сини. Матір до присяги не приводили (Справа № 2030). В числі сьоми – “рядовой Леонтий Гожино (?)” (Справа №2041).
- ³¹ Справа № 2044
- ³² Справа 1801 р. № 1422. Про нього ми вже знайшли в “Черниг. епарх. ведомостях “ (1862, 724), що він вчився в черн. семінарії, прийняв постриг в Болгарії, перебував в монастирях Чернігова та Новгородка-Сіверського, рр. 1779-1779 був за толмача у [атріарха] Серафима, що приїздив до Росії, потім служив в Олександро-Невській Лаврі і в якомусь монастирі Новгородської єпархії. За батуринаського ігумена він став р. 1798. На тій посаді і вмер р. 1805.
- ³³ Книга указов 1807р., № 1263
- ³⁴ Окремі документи без чисел
- ³⁵ Справа 1801 р., № 1440; 1802 р. № 1415, л. 275
- ³⁶ Проток. вхідна книга за р. 1795, № 12. Недоїмку було одержано потім (№175).
- ³⁷ Справа № 1440
- ³⁸ Справа 1801 р., № 1442. Як пильно шукали платників серед греків уряди, видно з історії вдови ніжинського грека Павла Каранаксіна. Р. 1801 вона опинилася з двома синами 10 і 8 років в Києві. І ось Київське губернське управління вирішило зарахувати дітей до податкового стану. Вдова перечила, покликаючись на те, що сини – діти грека, притому нема рації оподатковувати їх тепер, бо вони ніяким промыслом не можуть займатися, а платити за них вона не має засобів, та й поручників не може здобути. Нехай, казала вона, буде так як є, до

вивчення дітьми різних наук і до їх повноліття. Потім Київський магістрат направив справу до ніжинського Грецького магістрату, який проте, забажав посвідчення про грецьку породу покійного Павла Каранаксіна. (Справа № 1440).

³⁹ За одною справою 1800 року 17 осіб, в тому числі Петро Полинковський "сь братами". В С.- Петербурзі – один Кипуро.

⁴⁰ Справа 1801 р., № 1440. На 1801-й рік приходиться ще один випадок невільного вихода з громади; було відправлено з неї до Сибіру на поселення грека Станіслава за пияцтво і розпусту (Справа № 1426). Цікаво, що городничий, якому доводилось сумісно з Грецьким магістратом вживати заходів проти греків непохвальної поведінки, пропонував вислати за кордон одного неповнолітнього бродягу, хоч би з тією людиною, що його привезла до Ніжина (окремий документ 1798 р.)

⁴¹ Сторожевській. Нежинские греки, с. 14-15

⁴² Труды XII археолог. съезда, т. II, с. 257

⁴³ Сборник Русского исторического общества, т. 144, с. 31-35

⁴⁴ Наприклад, р. 1814 вступило не менше 15 чол

⁴⁵ В.Б. Нежинский Греческій магістратъ. (Юридическій вестникъ, 1863, № 12, с.41) з покликанням на "Военно-статистическое описание Черниг. губернии за 1854 р. "

⁴⁶ Кітченко О. Действительная причина упадка торговли Нежинскихъ грековъ за 95 летъ назадъ (Черниг. губерн. ведомости, 1852, № 46)

⁴⁷ П.С.З., XX, № 14284; XXIII, № (?)

⁴⁸ П.С.З., XX, № 14879; XXIII, № 17246; XXX, №№ 23074, 23075; XXIV, № 26863

⁴⁹ П.С.З., XXIII, № 17191

⁵⁰ П.С.З., XXIII, № 17320; XXIV, №№ 17967, 17972

[Ніжин, 1928-1930]

Ніжинська філія Державного архіву Чернігівської обл. Ф Р-6214, оп.1, спр.7, арк.66-69.